

2. Dizajny kvalitativního výzkumu

Ze širší palety kvalitativních výzkumních dizajnů vybíráme čtyři (zakotvená teorie, případová studie, etnografický výzkum, biografický výzkum), které se nejčastěji používají při řešení výzkumních projektů v pedagogice, psychologii, sociologii a taky v kinantropologii.

2.1 Zakotvená teorie je proces hledání nového (inovovaného) vysvětlení (teorie) jevů a jejich souvislostí. Představují celou řadu systematických induktivních postupů pro vedení kvalitativního výzkumu zaměřeného na vytváření teorie. Podle (Strauss, Corbinová, 1999) je to teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentují. Systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů je teorie postupně odhalena a vytvořená a prozatímně ověřená. Definičním znakem zakotvené teorie jsou specifické kódovací procedury (Švaříček, Šedřová a kol. 2007). Jevy, souvislosti se transformují kódováním. Analyzují se do pojmů (konceptů) a znova syntetizují do kategorií, pomocí kterých se vysvětlují zjištěné skutečnosti. Cílem nově vytvořené teorie je dobré poznání podstatných vlastností, jejich dimenzí a vztahů mezi vlastnostmi sledovaných kategorií. Strauss, Corbinová (1999) prezentují **tři fáze kódování (otevřené, axiální a selektivní)**. O otevřeném kódování jsme se již zmínili.

Axiální kódování je soubor postupů, pomocí kterých jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytvářením vztahů mezi kategoriemi. Děje se tak v duchu paradigmatického modelu. Tento identifikuje jev, jeho příčinné podmínky, kontext a intervenující proměnné, strategie jednání a interakcí, následky. **Příčinné podmínky** jsou události, případy, dění, které vedou k výskytu nebo vzniku nějakého jevu. **Jev** je ústřední myšlenka, událost, dění, případ na který se zaměřuje soubor jednání nebo interakcí nebo k němuž má tento soubor nějaký vztah. **Kontext** je konkrétní soubor nejfrekventovanějších vlastností sledovaného jevu. Kontext představuje konkrétní soubor podmínek, za nichž jsou uplatňovány strategie jednání nebo interakce. **Intervenující podmínky** jsou základní podmínky související se strategiemi jednání nebo interakcemi, které náleží sledovanému jevu. Mohou ulehčovat, nebo stěžovat vytváření strategie, použité v procesu vytváření kontextu. **Jednání / interakce** jsou strategie zaměřené ke zvládnutí, ovládnutí, vykonávání nebo reagování na sledovaný jev za určitého souboru percipovaných (vnímaných) podmínek. **Následky** jsou finální výsledky nového uspořádání na základě procesu jednání a interakci.

Selektivní kódování je proces výběru jedné centrální kategorie, která je pak systematicky uváděná do vztahu k ostatním kategoriím. Tyto vztahy se dále ověřují a kategorie, u nichž je to třeba, se dále zdokonalují a rozvíjejí. Centrální kategorie je ústřední jev – kostra příběhu, kolem kterého se integrují všechny ostatní kategorie. Proces uspořádávání ostatních kategorií k centrální kategorii se opět provádí pomocí již zmíněného paradigmatu. Pokud jsou problémy s uspořádáním kategorií je třeba se vrátit zpět k vyprávění a sekvenčnímu uspořádání příběhu. Výsledkem může být změna v uspořádání kategorií. Když vzájemné uspořádání kategorií dává věcný smysl, můžeme jej považovat za logicky uspořádání. Nyní se můžeme pokusit vyslovit hypotetický výrok o zjištěných vztazích mezi kategorií.

Pro zakotvenou teorii jsou charakteristické tyto základní principy:

- Základním cílem výzkumu není popsat singulární jevy (jako je tomu např. u případové studie či biografického výzkumu), nýbrž generovat novou teorii. Tato teorie má být

zakotvena v datech – to znamená, že výzkumník přistupuje k datovému materiálu s maximální nepředpojatostí a otevřenou myslí. Předem definuje pole svého zájmu, nikoli proměnné, které v něm hrají svou roli.

Zakotvená teorie má ambici směřovat k vyšším rovinám abstrakce. Cílem není hustý popis jako například u etnografie, ale konceptuální schéma postihující vztahy mezi proměnnými. Jde tedy o to nejprve na základě dat identifikovat relevantní proměnné a poté operacionalizovat vztahy mezi nimi. Výsledná teorie je pak sadou tvrzení o vztazích mezi proměnnými.

- Teorie, která je tímto způsobem vytvářena, se soustředí především na sociální procesy, které formulují lidskou interakci. Procesualita je v zakotvené teorii naprosto zásadní, nejde o statistickou momentku nějakého stavu, nýbrž o dynamický popis dění. Zakotvená teorie tedy ukazuje, jak změny podmínek ovlivňující jednání nebo interakci vedou ke změně reakcí aktérů.
- Práce s odbornou literaturou nepodléhá zažitým vědeckým pravidlům. Výzkumník vstupuje do terénu nezátížen apriorními představami o předmětu výzkumu. Přehled literatury je prováděn ex post, ve chvíli kdy výzkumníci hledají vysvětlení pro své nálezy a chtějí je porovnat s nálezy jiných výzkumníků.
- Ambicí zakotvené teorie je dostat požadavkům na „dobrou“ vědu, jako jsou validita, soulad mezi teorií a pozorováním, zobecnitelnost, reprodukovatelnost, přesnost, kritičnost a ověřitelnost. Za tímto účelem byla vyvinuta sada systematických procedur, jež jsou používány jako nástroj k analytické práci s daty.
- V základu těchto procedur leží princip konstantní komparace. Datové úryvky jsou porovnávány mezi sebou, dále jsou porovnávány s koncepty, jež jsou jim nadřazeny, a rovněž tyto nadřazené koncepty jsou neustále komparovány jeden s druhým. Cílem je odhalit společnou bázi jednotlivých skupin jevů a naopak ukázat, co je odlišuje od jiných skupin.

Postup zakotvené teorie zahrnuje etapy **sběru dat** (směřující teoretické nasycení kódů), **kódování materiálu** (směřuje k vytvoření základních kategorií budoucí teorie, **konstruování teorie** (množiny tvrzení o vztazích mezi kategoriemi). Sběr dat ukončíme v momentě, kdy už přestávají generovat nové informace. Vzorek případů považujeme za teoreticky nasycen. Kódování v zakotvené teorii představuje analytické operace, které rozbíjejí prvotní data do fragmentů (indikátorů). Tyto potom přiřazujeme příslušným konceptům. Výstupem je identifikace relevantních konceptů. Koncepty dále kategorizujeme, slučujeme na základě nějakého jednotícího kriteria. Kategorie získané z kódování představují základní stavební kameny budoucí teorie. Konstruování teorie je proces budování vzájemných vztahů mezi vytvořenými kategoriemi. Klíčem k formulování konzistentní teorie je nalezení centrální kategorie, ke které mají všechny ostatní vztah. Výsledná teorie je prezentována slovně, nebo v podobě schémat či diagramů. Při tvorbě teorie dochází k procesu odpoutávání se od konkrétních dat k zobecňování a zabstraktňování vzniklé teorie. Cílem zakotvené teorie je vytvoření ucelené teorie s jistou explanativní hodnotou.

2.2 Případová studie

Dizajn případové studie se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů. Případová studie se považuje za nejvýhodnější výzkumnou strategii v situacích, kdy se ptáme, **jak** nebo **proč** se dějí určité **současné jevy** (procesy), nad kterými máme jenou **omezenou** nebo vůbec žádnou **kontrolu**. Výzkumník může jenom minimálně, nebo vůbec

ovlivnit jejich existenci (Švaříček, Šed'ová a kol. 2007). Cílem je vysvětlit případ jako integrovaný systém v konkrétním přirozeném prostředí. Základní výzkumnou otázkou je, jaké jsou charakteristiky daného případu nebo skupiny porovnávaných případů (Hendl 2005). Může nás například zajímat sportovec, který používá nový obsah, metody a formy sportovního tréninku.

V kinantropologickém výzkumu se taky využívá metoda případové studie při řešení mnoha antropomotorických, biomechanických, fyziologických, kinesiologických problémů sportu. Širší využití této metody je zejména při řešení společenských výzkumů – sociologie, psychologie, filozofie, právo, politika.

Zatímco ve statistickém šetření shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců (nebo případů), v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců. Jde o zachycení zložitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti. Případová studie v kvalitativním výzkumu je podobná mikroskopu, její hodnota závisí na tom, jak dobře je sledování zaostřeno. Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům. Na konci studie se zkoumaný případ vřazuje do širších souvislostí. Může sa srovnat s jinými případy, důležité je posouzení validity.

Poznáme více typů případových studií.

Osobní případová studie. Jde o podrobný výzkum určitého aspektu u jedné osoby (např. tréninkový denník sportovce). Pozornost se věnuje např. minulosti, kontextovým faktorům a postojům, které předcházely určité události (předpoklady SV, sportovní výkon). Zkoumají se možné příčiny, determinanty, faktory, procesy a zkušenosti, jež by mohly mít k dané události vztah. Může jít také o zachycení celého sportovního života. Zde se klade důraz na určitý aspekt života jedince.

Studie komunity. Zkoumá se jedna nebo více komunit ve městě nebo celé město. Pro takové studie se někdy používá označení sociografie. Popisují se a analyzují vzorce hlavních aspektů života komunity (politické aspekty, práce, volný čas, rodinný život atd.) a provádí se jejich komparace.

Studium sociálních skupin. Jde o zkoumání jak malých přímo komunikujících skupin (rodina), tak větších difuzních skupin (zaměstnanecká skupina). Tyto studie popisují a analyzují vztahy a aktivity ve skupině.

Studium organizací a institucí. Zkoumají se firmy, školy, odborové organizace, sportovní kluby, implementace programů a intervencí, kultura organizací, procesy změn a adaptací. Cíle jsou různorodé – hledání nejlepšího vzorce chování, zavedení určitého typu řízení, evaluace, zkoumání procesu změn a adaptace.

Zkoumání událostí, rolí a vztahů. Studie se zaměřuje na určitou událost. Zahrnuje např. analýzu interakce učitele a žáka, konfliktu rolí, stereotypů, adaptace.

Stake (1995) rozlišuje tři typy případových studií : intrinsitní, instrumentální a kolektivní.

Intrinsitní případová studie se věnuje případu jenom kvůli němu samému. Výzkumník chce poznat právě tento případ, vztah k obecnější problematice nehraje roli. Nejde přitom o testování hypotéz nebo návrh teorie, ale o poznání vnitřního fungování

jednotlivých aspektů určitého případu člověka nebo organizace. Výzkumník popisuje do hloubky vybrané stránky případu. Například chce porozumět případu žáka, který má obtíže ve třídě, nebo chce porozumět fungování určité části zvolené instituce. Cílem je holistické porozumění případu i pochopení propojení jeho jednotlivých částí. Tato studie se používá také při studiu málo známých fenoménů. Výhodou studie je také okolnost, že výzkumník se může věnovat pouze jedinému případu a poznat ho do velké hloubky.

Instrumentální případy jsou považovány za příklady obecnějšího jevu. Výzkumník volí jev (např. stres), pak vyhledá případ nebo několik případů, které tento jev reprezentují, a podrobně je zkouma. Případem může být jedinec, ale také skupina. Například případová studie spočívá ve zkoumání úspěšně malé počítačové firmy a jejího systému řízení. Získané informace se porovnávají s fungováním větší obchodní společnosti. Cílem instrumentální případové studie je porozumět externím teoretickým otázkám. Případ se považuje za důležitý pouze jako prostředek pro určitý cíl. Výzkumník se v tomto případě nezajímá tolik o specifické závěry o případu, ale chce udělat závěry, které jdou za daný případ. V tomto typu studie se výzkumník obvykle zajímá, jak a proč fenomén funguje v jeho současné podobě.

Kolektivní případová studie znamená hloubkové zkoumání více instrumentálních případů. Přitom jde o teoretizování v širším kontextu. Výzkumník věří, že sledováním více případů získá větší vhled do dané problematiky. Takové studie se používají v komparativních výzkumech, při testování nějaké teorie nebo při její modifikaci, rozvoji nebo původním navrhování. Například výzkumník zkoumá několik případů zařazení mentálně retardovaných dětí do tříd s běžnou dětskou populací.

Metoda případové studie standardně obsahuje :

1. Určení případu, objektu výzkumu a vyjasnění jeho konceptualizace.
2. Zvolení studovaného jevu, temata, nebo problému (výzkumné otázky).
3. Hledání pravidelnosti v datech, jež by měly vztah k položeným otázkám.
4. Vzájemné doplňování klíčových pozorování a datového základu interpretace.
5. Výběr alternativní interpretace, které se budou skoumat a porovnávat.
6. Návrh základního tvrzení (hypotézy) a jeho zobecnění platného pro daný případ.

Výzkum v případové studii se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince či skupiny jedinců. Tyto situace jsou obvykle banální nebo normální, reflektující každodennost jedinců skupin, společností nebo organizací.

Výzkumník se snaží získat integrovaný pohled na předmět studie, na jeho kontextovou logiku, na explicitní a implicitní pravidla, která fungují v dané oblasti.

Používají se relativně málo standardizované metody získávání dat. Hlavním instrumentem je výzkumník sám. Typy dat v kvalitativním výzkumu zahrnují přepisy terénních poznámek z pozorování a rozhovorů, fotografie audio a videozáznamy, denníky, osobní komentáře, poznámky, úřední dokumenty, úryvky z knih a všechno to, co nám přibližuje všední život zkoumaných lidí.

Výzkumníci se postupně snaží o izolování určitých témat, projevů a datových konfigurací. Obvykle je však ponechávají co nejdéle v kontextu ostatních dat. Hlavním úkolem je objasnit, jak se lidé v daném prostředí a situaci dobírají pochopení toho co se děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své všednodenní aktivity a interakce.

Data se induktivně analyzují a interpretují. Nesestavují se skládanky ze získaných dat, jejichž konečný tvar výzkumník zná. Spíše se konstruuje obraz, který získává kontury v průběhu sběru a poznávání jeho částí. Výzkumník ve svém hledání významů a snaze pochopit aktuální dění vytváří podrobný popis toho co pozoroval a zaznamenal. Snaží se nevynechat nic, co by mohlo pomoci vyjasnit situaci. Výhodou kvalitativního přístupu je získání hloubkového popisu případů.

Exploratorní studie mají za cíl prozkoumat neznámou strukturu případu a působící vztahy, definovat hypotézy, otázky, nebo dokonce navrhnout teorii a připravit tak půdu pro další výzkum (v těchto situacích mluvíme o zobecnění případu k teorii nebo o analytickém zobecnění). **Explanatorní studie** podává vysvětlení případu tím, že rozvádí jednotlivé příčinné řetězce, které lze u případu identifikovat. Přitom obvykle využívá nějakou teorii. **Deskriptivní případová studie** má dodat kompletní popis jevu. **Evaluační studie** provádí rovněž popis, exploraci, nebo explanaci, ale jde v ní především o hodnocení nějakého programu nebo intervence na základě určitých hodnotových kritérií. Ve všech těchto přístupech hrají významnou roli dosavadní teorie, jež je možné ve studii aplikovat. Například deskriptivní studii teorie určuje, která data budou pro nás mít největší význam. V explanatorních studiích využíváme několik konkurujících teorií a hledáme tu, která nejlépe vysvětluje případ.

Při případové studii je důležitá okolnost, zda budeme pracovat s jedním, nebo více případy. Mluvíme pak o mnohonásobných případových studiích nebo mnohopřípadových studiích. Výběr případu nesmíme stotožňovat se statistickým šetřením, protože případy se v tomto typu studie nevybírají náhodně, ale cíleně. Mnohonásobné případové studie používáme v komparativním výzkumu. Pro výběr vhodného případu sledování existuje několik obvyklých schémat. První možnost představuje volba tzv. **extrémních (unikátních) případů**. Tyto vykazují u zkoumaných osob, jevů výjimečné charakteristiky, vlastnosti co do intenzity, nebo se jedná o případy vzácné svým výskytem, či souborem unikátních vlastností. Protikladem sledování extrémních případů jsou studie **typických (reprezentativních) případů**. Zde hodnotíme obvyklé podmínky a okolnosti zkoumaných jevů, nebo situací. Další možností zkoumání **kritických případů**. Poslední rozsáhlejší schéma představují **longitudinální případové studie**. Jedná se zpravidla o dlouhodobé sledování jednoho případu. Takto je možné zachytit proměny jednotlivých faktorů v průběhu času.

Výzkum metodou případové studie se skládá z následujících kroků, které jsou ve vzájemné interakci (Hendl, 2005):

Určení výzkumné otázky. Volí se nějaký jev, k němuž se bude výzkumník vztahovat v průběhu výzkumu. Zaměření výzkumník specifikuje určením účelu studie a pomocí výzkumních otázek.

Výběr případu, určení metod sběru a analýzy dat. Během fáze plánování výzkumník určí, jak vybere případ, jaké použije techniky sběru a analýzy dat. Jestliže bude pracovat s více případy, každým případem se zabývá samostatně. Musí určit, zda určité případy budou mít zvláštní vlastnosti (extrémní případ). Plánuje, jaká data potřebuje, aby zodpověděl výzkumné otázky. Většinou využije kvalitativní metody sběru dat, ale výjimkou není ani použití metod kvantitativních. Zajišťuje, aby sběrem získal kvalitní nezkrslující data. Rozvažuje také základní postup analýzy dat.

Příprava sběru dat. Protože se v případové studii generuje mnoho dat, je zapotřebí připravit jejich organizaci v nějaké databázi. K tomu se využívá vhodný počítačový program. Zajišťuje se procvičení a vyskoušení jednotlivých technik. Plán výzkumu by měl obsahovat protokol postupu sběru dat, termíny a místa. Je nutné předjímat problémy při sběru dat a připravit opatření pro jejich řešení.

Sběr dat. Sběr dat provádí výzkumník systematicky a pomocí mnoha metod. V případové studii se často používají metody různých forem pozorování, kvalitativního rozhovoru a kvalitativní obsahové analýzy dokumentů. Výzkumník udržuje vztah mezi daty a případem. Zaznamenává a dokumentuje jednotlivé fáze sběru dat. Provádí přepis dat do počítače, označuje a indexuje data tak, aby je mohl vyhledávat.

Analýza interpretace dat. Výzkumník zkoumá data a hledá propojení mezi nimi a výzkumnými otázkami. Zůstava otevřený nečekaným aspektům dat. Používá grafy a tabulky. Tato fáze se může cirkulárně prolínat s další etapou sběru dat.

Příprava zprávy. Cílem je vykreslit a přiblížit případ v jeho komplexnosti a umožnit čtenáři kriticky posoudit průběh studie. Složitost případu výzkumník zobrazuje tak, aby jí bylo možné lépe porozumět.

Příklady případových studií v kinantropologických projektech:

Téma : Individuální popisná charakteristika vybraných (somatických, funkčních, pohybových, psychických) znaků vrcholového sportovce ve vybraném sportu (sportovní disciplíně).

Cíl : Konstrukce komplexního originálního obrazu (modelu) a jeho fungování u výjimečného sportovce v čase jeho nejvyšší sportovní výkonnosti. Je to osobní, individuální deskriptivní případová studie, popis extrémního případu.

Výzkumná otázka: Jaká je struktura a vztahy mezi vybranými faktory sportovního výkonu u nejlepšího top sportovce (olympijský vítěz, mistr světa, mistr republiky, ...)?

Výběr případů: Dospělý top sportovec – finální model struktury a funkcí sledovaných faktorů,
Junior, dorostenec, žák – průřezový, vývojový model struktury sledovaných faktorů.

Metódy sběru a analýzy dat: Použijeme metody nepřímého nestrukturovaného pozorování kvalitativního polo strukturovaného rozhovoru a kvalitativní obsahové analýzy dokumentu (výsledky již za jiným účelem provedených měření, testů, sportovních výkonů). Porovnáváme analyzovaná data s jinými publikovanými údaji. Konfrontujeme kvalitativní data s dosavadními poznatky, zkušenostmi.

Interpretace dat: Popisní komplexní (holistický) obraz charakteristických faktorů sportovce a jejich vzájemná fungování pomocí „měkkých“ dat/hodnot, bez hodnocení vnějších vlivů (sociálních, materiálních apod.) sportovního tréninku. Můžeme hodnotit:

Somatické faktory (např. vyšší / nižší tělesná výška, relativně delší / kratší dolní končetiny, vyhraněný mezomorf, ektomorfní mezomorf, endomorfní mezomorf).

Funkční faktory (např. vysoký / nízký aerobní prah, vysoké / průměrné VO₂ max, vysoká/ průměrná rychlost svalové kontrakce).

Pohybové faktory (např. vysoká / průměrná úroveň koordinačních, rychlostních, silových, silově - vytrvalostních schopností).

Technické faktory (např. vysoká / průměrná úroveň pohybových dovedností, variabilní uplatnění pohybových dovedností ve sportovní technice).

Psychické faktory (např. introvertnost / extrovertnost osobnosti, schopnost spolupráce, týmovost, schopnost snášet riziko, psychická odolnost, vůle).

Téma: Vliv vývoje vybraných faktorů (např. somatických znaků, funkční a pohybové výkonnosti, sportovní dovednosti, psychické vlastnosti) na růst individuálního sportovního výkonu v průběhu dlouhodobého sportovního tréninku.

Cíl: Longitudinální sledování individuálního vývoje faktorů struktury sportovního výkonu vybraného sportovce. Jedná se o deskriptivní, vývojovou osobní případovou studii.

Výzkumná otázka: Jaký je individuální vývoj vybraných faktorů a vytváření jejich vnitřních vztahů v procese budování struktury sportovního výkonu sportovce v sledovaném čase, prostředí a definovaném tréninkovém procese.

Výběr případů: Do dlouhodobého longitudinálního sledování můžeme zařadit začínajícího mladého sportovce, který např. úspěšně prošel prvním stupněm výběru talentů a má dobré možnosti pokračovat v sportovním tréninku.

Metody sběru a analýzy dat: Použijeme metody zúčastněného a nezúčastněného pozorování, kvalitativního rozhovoru, kvalitativní obsahové analýzy dokumentu (výsledky měření, testů, sportovních výkonů). Data konfrontujeme s dosavadními poznatky, zkušenostmi. Popisujeme a vysvětlujeme individuální vývoj sledovaného sportovce v interakci s jeho přirozeným sportovním a sociálním prostředím.

Interpretace dat: Popisní, komplexní (holistický) obraz vývoje sledovaných faktorů a jejich vzájemné fungování pomocí „měkkých“ dat. Popis průběhu vývoje sledovaných faktorů může tvořit předpoklad pro formulování budoucích výzkumných hypotéz. Ověřováním těchto hypotéz v širší komunitě sportovců (kvantitativní výzkum), můžeme zjistit obecněji platný vývoj sledovaných faktorů v dlouhodobém sportovním tréninku v daném sportu. Ke sledování můžeme vybrat z množiny faktorů uvedených v prvním příkladu. Nehodnotíme však stav / úroveň, ale změny úrovně mezi začátkem a koncem longitudinálního výzkumu.

2.3 Etnografický výzkum.

Etnografický (terénní) výzkum je zaměřený na získání holistického (komplexního) obrazu sledované skupiny, instituce nebo společnosti (Hendl, 2005). Důraz se klade na podrobní dokumentování každodenního jednání jedinců tím, že je pozorujeme a vedeme s nimi rozhovory. Výzkumník často nezačíná sledování ze zcela jasně definovanými hypotézami.

Snaží se porozumět dění ve skupině a dlouhodobě sledovat jednotlivé aktivity jejich členů. Odhaluje mechanismy, v pozadí těchto procesů. Výzkumník si v terénu klade neustále otázky (Hendl, 2005):

- Co se děje v dané terénní situaci?
- Co znamenají události pro účastníky situace?
- Co lidé musí vědět, aby byli schopni udělat to, co dělají v dané situaci?
- Jak lze vtáhnout to, co se děje v dané situaci, k dění v širším sociálním kontextu?
- Jak se liší organizace dění v této situaci od dění na jiných místech a v jiných časových okamžicích?

Etnografický výzkum lze charakterizovat těmito znaky:

- Delší pobyt v terénu je nutný pro odhalení a poznání sociálních praktik, přičemž „etnograf se otevřeně nebo skrytě zúčastní každodenního života lidí po dlouhou dobu, pozoruje, co se děje, naslouchá, co se povídá, klade otázky a shromažďuje všechna, různým způsobem dostupná data“. Výzkumník se v určité fázi identifikuje s životem skupiny natolik, že vzniká nebezpečí ztráty odstupu od dění ve skupině.
- Pružná strategie je zapotřebí, aby se etnograf dokázal přizpůsobit danostem situace a potřebám vznikajícím při navrhování teorie, pomocí níž výzkumník zachycuje danou kulturu a pozorované vztahy. To zahrnuje dovednost přizpůsobit postup výzkumu a schopnost najít rovnováhu mezi úsilím shromažďovat data a nároky situace. Nevyváženost obou aspektů může vést k uzavření přístupu do terénu a informacím. Používáme všechny metody získání dat- zúčastněné pozorování, individuální rozhovory, rozhovory se skupinou a shromažďování artefaktů, historické a aktuální dokumenty, fotografie a video.
- Základem etnografické práce je **zaznamenávání pozorovaného, slyšeného a prožitého**. Obvykle se záznam provádí následně a závisí na schopnosti výzkumníka zapamatovat si věci a interně je zpracovat. To je jeden z důvodů, proč se zápisy etnografického sledování nemohou krýt se skutečností. Představují určitou transformaci pozorovaného v autorsky text. Přitom jde o to, aby výsledná zpráva přesvědčila čtenáře, že hodnověrně zobrazuje realitu.

Důraz v etnografické studii je kladen na dokumentování a vykreslení každodenní zkušenosti jedinců a způsoby interakcí („hustý popis“). Výzkumník chce porozumět tomu, co se děje.

Etnografický dizajn se často uplatňuje v pedagogickém výzkumu (Švaříček, Šedřová 2007). Příkladem otázky v etnografickém výzkumu může být, jaký je život na dané střední škole. Výzkumník se pokouší zachytit každodenní život učitelů, studentů a personálu školy. Pozoruje dění o přestávkách nebo vyučování ve třídě, provádí rozhovory s učiteli a studenty. Etnografický popis pak zachycuje sociální atmosféru školy, intelektuální a citové zkušenosti studentů, způsoby, jak reagují učitelé při vyučování, jak personál jedná se studenty, jak si studenti osvojují „pravidla“ školy a jak je modifikují, jaké jsou názory studentů na školu. Shromažďovaná data zahrnují školní dokumenty, videonahrávky výuky nebo průběhu nějaké schůze na škole, kopie sešitů studentů, třídní knihy atd. Jiné etnografické studie se soustřeďují pouze na jednu třídu nebo věkovou skupinu, které sledují na škole několik let. Úkolem výzkumníka je zachytit dění ve třídě nebo škole a její atmosféru tak živě a podrobně, aby i jiní porozuměli co se na dané škole děje, co dělají a prožívají členové třídy.

Výzkumník si může klást v takovém výzkumu následující otázky: Podle jakých norem se řídí žáci v dané třídě? Jaké hodnoty uznávají? V jaké interakci je učitel se žáky? Jak se žáci chovají vůči sobě navzájem? Jaké taktiky a typy výuky používá učitel? Jaké hodnoty podporované školou si žáci osvojili?

Analogický můžeme zkoumat vnitřní vztahy sportovců, trenérů, funkcionářů a jejich fungování ve sportovním týmu, nebo v sportovním klubu.

Na začátku zkoumání většinou stojí zvědavost. Jsme zaujati něčím, co je nejasné neprozkoumané, neobvyklé, rozporuplné, nové či neznáme. Vnímat můžeme taky něco, co se jeví jako přirozené, jasné, banální, a neproblémové. Výzkumná práce je snahou vyznat se v terénu, porozumět mu a zjistit jeho komplexní vztahovost. Klíčovým způsobem

zaznamenávání dat při etnografickém výzkumu jsou terénní poznámky. Při prezentaci získaných dat by potom naše vnímání mělo být pro čtenáře jasné a přehledné. Jinou formou psaní etnografického textu je samotná interpretace dat. Ta se cirkulárně překrývá se zaznamenáváním terénních poznámek, které jsou už sami osobě interpretací, neboť i v nich připisujeme význam tomu, co v terénu kolem sebe pozorujeme. Terénní poznámky obdobně jako přeepsané rozhovory, dotazník, nebo další audiovizuální materiály, jsou daty z terénu. S nimi je potřeba dále pracovat, třídit je a analyzovat. Popsat terén je hodnotou samou o sebe. Z tohoto důvodu je volba terénu a způsob jakým do něj výzkumník pronikne a jak se v něm pohybuje, klíčovým metodologickým problémem. Woods, 1986 (in Švaříček, Šed'ová, 2007) navrhuje pro pedagogický orientovaný etnografický výzkum tyto stěžejní témata:

- Vliv organizační struktury a změn v ní (např. dělení žáků do skupin podle prospěchu) na jednotlivce a skupiny aktérů – žáky a učitele.
- Socializace a vývojová dráha žáků a učitelů s důrazem kladeným více na subjektivní prožívání (význam přikládáný jednotlivým událostem) než na objektivní indikátory (výsledky v testech). Důraz by měl být kladen na kritická a přechodová období (přechod z jednoho vzdělávacího stupně na druhý atd.).
- Kultura jednotlivých skupin – učitelů, neučitelského personálu, žákovských skupin. Vodítka pro definici žákovské skupiny, mohou být různé – od pohlaví až po členství v malé partě.
- Činnosti jednotlivých aktérů a jejich názorové pozadí. Popis strategií, které učitele vyvíjejí za účelem vyučování a disciplinování žáků, strategií žákovského reagování na jednání učitelů.
- Postoje, názory a přesvědčení jednotlivých aktérů, např. učitelské koncepce žáků, postoje žáků ke škole a k učení, úspěšnost či neúspěšnost žáků.
- Způsob, jímž konkrétní situace ovlivňuje názory a jednání žáků či učitelů.

Etnografický dizajn v pedagogickém zaměření výzkumu se nemusí omezovat jen na formální edukaci, či na prostředí školy. Může být užitečný při zkoumání jiných prostředí definovaných jako objekt pedagogického zájmu (např. sportovní prostředí).

2.4 Biografický výzkum

Je zaměřený na zkoumání určitého jevu, který je často nepřehledný, nepředvídatelný a přitom chceme zachytit jeho vývoj. Biografie zjišťuje pohled a přístup jedince k těmto komplexním jevům, protože každý jedinec si vytváří určité interpretace událostí. Výzkumník nejdříve naslouchá a pak hledá, na které nevyšlovené otázky vlastně vyprávěč odpovídá. Snaží se porozumět subjektivnímu pohledu vyprávěče a na základě tohoto pochopení zrekonstruovat „jeho svět“. Toto systematické zkoumání vede k rekonstrukci minulého, či budoucího života jedince prostřednictvím aktuálního pohledu (Švaříček, Šed'ová 2007).

Základní metodou sběru dat biografického dizajnu je opakovaný hloubkový rozhovor mezi výzkumníkem a zkoumaným jedincem. Základem rozhovoru je důvěrný vztah mezi účastníkem a výzkumníkem. Po každém rozhovoru výzkumník analyzuje jeho obsah. To mu umožňuje identifikovat nezodpovězené části příběhu vyprávěče. Důležité je po každém následujícím rozhovoru provést důkladnou analýzu získaných informací. Vyprávění jedinců není nikdy chronologické, jednotlivé příběhy na sebe nenavazují a často se vzájemně překrývají. Analýza směřuje k jejich uspořádání do podoby jednoduchých krátkých životních příběhu. Biografický výzkum je interpretativní, jeho záměrem je odhalit a přiblížit všechny podrobnosti, osobnosti, názory, jež ovlivňovali minulost, mají vliv na současnost zkoumaného jedince.

Biografický výzkum se realizuje s cílem:

- Odpovědět na určité otázky.
- Odhalit neznámé souvislosti.
- Nalézt vztahy mezi minulostí a přítomností.
- Zaznamenat a vyhodnotit činy jedinců, skupin a institucí.
- Navrhovat, uplatňovat nebo hodnotit teorie při interpretaci událostí.
- Přispět k porozumění kultury, v níž žijeme nebo která je nám cizí.

Při řešení konkrétních výzkumných projektů je možné využívat více výzkumných dizajnů současně.

Příklad biografického výzkumu (Stloukalová, 2004, in Hendl, 2005).

Téma: Vliv komunistické strany na Sokol a práci olympijského výboru.

Na základě dostupných dokumentů byly odhaleny neznámé skutečnosti o postupném ovládnutí činnosti samostatného Československého olympijského výboru (ČSOV) komunistickou stranou po roce 1945 i o snahách jeho členů se samostatně rozhodovat. Paradoxně se v té době stal ČSOV jednou z komisí Sokola. Ten byl ustanoven a fungoval jako jednotná tělovýchovná organizace. Sokol byl vybrán, protože měl respekt a důvěru mezi obyvatelstvem. Komunisti ho však postupně infiltrovali a začali rozkládat jeho ducha. Ostatní tělovýchovné organizace byli přetransformovány do Sokola s tím, že v Sokolu byla provedená čistka a 11 446 jeho původních členů bylo vyloučeno. Posléze se dospělo k názoru, že patří mezi přežití organizace a Sokol byl zrušen. Novým vzorem pro uspořádání tělovýchovy se stali zásady sovětské fyskultury, opírající se o těsné spojení s pracovištěm. Úplný konec samostatnosti ČSOV znamenal zákon o tělovýchově z roku 1951. Poslední schůze ČSOV je datovaná 1. září 1948. Následně 19. prosince 1951 byl ČSOV znovu ustanovený jako pracovní kolektiv bez právní subjektivity. V roce 1958 se stal ČSOV samostatným výborem při nově založeném Československém svazu tělesné výchovy, na kterém byl závislý až do roku 1990. Výzkum dokumentuje jeden s příkladů snah o kompletní rozložení kultury českého národa.